

EWANGELIA ZBAWICIELA¹

z koptyjskiego przełożył i opatrzył komentarzem
Krzysztof Matys

W 1991 r. odkryto nieznaną do tej pory „ewangelię”. Co bardzo interesujące odkrycia tego dokonano w zbiorach Berlińskiego Muzeum Egipskiego. W trakcie prac inwentarzowych w 1991 r. natrafiono na wczesnochrześcijański tekst spisany w języku koptyjskim. Dokument ten posiadał numer inwentarzowy 22220 i opatrzony był notką sporządzoną w 1967 roku, informującą, iż są to fragmenty pergaminowych kart z VI wieku zawierające apokryf Nowego Testamentu, prawdopodobnie wypowiedzi Jezusa². Nie wiemy w jaki sposób manuskrypt trafił do muzeum. Wydawcy tekstu podają tylko lakoniczną informację iż został zakupiony przez od holenderskiego antykwariusza za kwotę 300 marek³. Nie posiadamy też informacji na temat historii manuskryptu. Nie znamy regionu Egiptu, z którego pochodzi, ani okoliczności w jakich trafił do Europy.

Odkrycia tekstu dokonał Paul A. Marecki; w 1995 r. do prac nad odczytaniem tekstu przystąpił też Charles W. Hedrick. Od tej pory obaj uczeni wspólnie pracowali nad publikacją utworu, która drukiem ukazała się w 1999 roku⁴. Niniejszy opis jak i tłumaczenie fragmentów tekstu z języka koptyjskiego opiera się właśnie na tym wydaniu⁵.

Stan zachowania manuskryptu jest bardzo niedoskonały. Żadna ze stron nie zachowała się na tyle dobrze aby odczytać wszystkie wersy. Składa się z fragmentów pergaminowych kart, niektóre fragmenty są tak małe, że da się zidentyfikować tylko pojedyncze wyrazy. Karty te stanowiły niegdyś część większego kodeksu. Wymiary strony to 19,6 cm x 24,9 cm. Tekst zapisano w czterech kolumnach na obu stronach kart. Dwie kolumny z lewej części karty stanowiły jedną stronę kodeksu, dwie z prawej części drugą. Jedna kolumna tekstu składa się z 32 wersów. Wers tworzy od 10 do 13 liter.

¹ Pełna wersja artykułu ukaze się w „Przeglądzie Orientalistycznym”.

² „22220 Fragmente mehrere Pergamum Blätter: neutestamentlicher Apokryphon (angebliche Reden Jesu). Etwa 6 Jh. (alt!). Vorsicht!” Cytat za: Charles W. Hedrick and Paul A. Marecki, *Gospel of the Savior: A New Ancient Gospel*, Polebridge Press, Santa Rosa 1999, s. 2.

³ Tamże, s.2.

⁴ Charles W. Hedrick and Paul A. Marecki, *Gospel of the Savior...* Tom zawiera edycję tekstu koptyjskiego, fotografię oryginału, tłumaczenie na język angielski oraz komentarz.

⁵ Świat naukowy o odkryciu manuskryptu poinformowany został przez Charles W. Hedricka na Szóstym Międzynarodowym Kongresie Koptologicznym w 1996 roku. S. Emmel, *The recently Published “Gospel of the Savior”r („Unbekanntes Berliner Evangelium”) Righting the Order of Pages and Events*, “Harvard Theological Review” 2002, nr 1, s. 45.

Nie dysponujemy ani początkiem ani zakończeniem utworu, nie znamy zatem całkowitej objętości tekstu. Zachowane fragmenty pochodzą z przynajmniej 30 stron⁶.

Tekst spisany został w języku koptyjskim, dialekcie saidzkim. Najprawdopodobniej przetłumaczony został z języka greckiego. Nie ma jednak żadnych zewnętrznych świadectw istnienia greckiego oryginału. Pismo jest ładne, regularne. Na podstawie paleograficznej analizy, sporządzenie manuskryptu umiejscawia się pomiędzy IV a VII wiekiem.

Tytuł „Ewangelia Zbawiciela” pochodzi od wydawców. Oryginalna nazwa nie zachowała się.

Na podstawie fragmentów utworu jakimi dysponujemy, trudno o ostateczny werdykt co do formy literackiej tekstu. Pytanie o to, czy występowała tu ciągłość narracyjna na podobieństwo ewangelii kanonicznych, czy był to raczej utwór w formie dialogu objawiającego jaki znamy z niektórych pism z Nag Hammadi, np. „Księgi Tomasza (Atlety)” (NHC II,7), „Dialogu Zbawiciela” (NHC III,5), czy „Apokalipsy Jakuba” (NHC V,3) pozostaje raczej otwarte. Równie dobrze utwór ten mógł być zbiorem logiów podobnym do „Ewangelii Tomasza” (NHC II,2) lub fragmentem homilii lub listu.

Zdaniem wydawców jeden z fragmentów „Ewangelii Zbawiciela” świadczyć może o tym, że tekst w oryginale zachowywał narracyjną ciągłość. Zbawiciel wypowiada takie oto słowa:

„Podnieście się, wyjdźmy z tego miejsca. Zbliżył się bowiem ten, który wyda mnie. I uciekniecie wy wszyscy”. (98,47-53)

Cytat ten jest podstawą do umiejscowienia akcji utworu na krótko przed ukrzyżowaniem⁷. Oczywiście jest podobieństwo do sceny mającej miejsce w ogrodzie Getsemani, znanej z ewangelii kanonicznych⁸. W Ewangelii Mateusza wypowiedź ta brzmi:

„Wstańcie, chodźmy! Oto blisko jest zdrajca!” (Mt 26,46)

Treść tekstu stanowi dialog Zbawiciela z uczniami. Z imienia wymienieni są dwaj uczniowie: Andrzej (97,31) i Jan (107,10). Imię „Jezus” nie pojawia się, choć niektóre z wypowiedzi Zbawiciela podobne są do słów Jezusa znanych z ewangelii kanonicznych. Wydawcy szeroko omawiają takie zbieżności i dochodzą do wniosku, że rzecz wygląda tak, jakby autor

⁶ *Gospel of the Savoir*, s.5.

⁷ W innym miejscu Zbawiciel mówi o mającej nastąpić egzekucji (= ukrzyżowaniu?): „Ja zostanę przeбитo włócznią w [moje] żebro. Ten, który widział niech czyni świadectwo”. (108,59-62). Wyraz „krzyż” (CΤΑΥΡΟΣ) wymieniony jest w tekście 15 razy, ale ze względu na fragmentaryczny stan źródła nieraz trudno określić kontekst w jakim się pojawia. Niemniej jednak wiele wskazuje na pasyjny charakter przynajmniej niektórych części tekstu. *Gospel of the Savoir*, s. 22.

⁸ J 14,31; Mk 14,42; Mt 26,46.

„Ewangelii Zbawiciela”, czerpał z tej samej tradycji ustnej, na której opierają się ewangelie Nowego Testamentu⁹. Najbliżej jest do Ewangelii Mateusza i Jana, a analiza językowa prowadzi do stwierdzenia, że tłumacz naszego tekstu mógł być pod wpływem koptyjskiej wersji Mateusza.

Warto może podać jeden z przykładów.

„Wy jesteście solą ziemi i wy jesteście lampą, która oświecła świat”.

(Ew. Zb. 97,19-23)

„Wy jesteście solą dla ziemi. Lecz jeśli sól utraci swój smak, czymże ją posolić? Na nic się już nie przyda, chyba na wyrzucenie i podeptanie przez ludzi. Wy jesteście światłem świata. Nie może się ukryć miasto położone na górze. Nie zapala się światła i nie stawia pod korcem, ale na świeczniku, aby świeciło wszystkim, którzy są w domu”.

(Mt 5, 13-15)

Niektóre fragmenty wykazują podobieństwa do innych wczesnochrześcijańskich pism, w tym, do tekstów gnostyckich¹⁰. Ponownie zacytujmy dwa źródła. Tym razem „Ewangelię Zbawiciela” zestawimy z „Ewangelią Tomasza”.

„Ja jestem [ogień], który pali. Ten, kto [jest] [blisko] mnie, blisko [jest] ognia. Ten, kto jest daleko ode mnie, daleko jest od życia”.

(Ew. Zb. 107,42-48)

„Rzekł Jezus: >Kto jest blisko mnie, blisko jest ognia, a kto jest daleko ode mnie, daleko jest od królestwa<”.

(Ew. T. 47,17-19)

⁹ *Gospel of the Savoir*, s. 21.

¹⁰ Są to np. „Ewangelia Tomasza” (NHC II,2), „Ewangelia Filipa” (NHC II,3), „Apokalipsa Pawła” (NHC V,2), „Sofia Jezusa Chrystusa” (NHC III,4). Zagadnienie ewentualnej gnostyckości „Ewangelii Zbawiciela” wymaga odrębnego omówienia. W tym miejscu warto wspomnieć przynajmniej o kilku kwestiach. W zachowanych fragmentach nie znajdujemy wykładni właściwej gnostycyzmowi. Istnieją natomiast wypowiedzi w przypadku których interpretacja w takim duchu wydaje się być możliwa. I tak:

1) 98,34-39: „... tak długo jak wy [jesteście] w ciele nie pozwólcie materii panować nad wami.”

Wypowiedź ta może nawiązywać do gnostyckiej wrogości wobec świata fizycznego.

2) 99, 35-39: „... pamiętasz nas, wezwiesz nas, zabierzesz nas ze świata abyśmy poszli do ciebie [].”

Sugerować może gnostycką ideę wyzwolenia i zjednoczenia boskich cząstek wrzuconych we wrogi świat materii. interpretację tę wspiera kolejny fragment

3) 100,1-5: „ Zbawiciel powiedział nam: >O moi członkowie święci, moje nasienie, które jest błogosławione []<.”

4) 100, 33-39: „na górze my także staliśmy się jak ciała duchowe. Nasze oczy otwarte na wszystkie strony i miejsce całe objawiło się przed nami.”

Jest to bardzo interesujący fragment, w którym przebóstwienie dotyczy także uczniów, nie tylko samego Jezusa, jak znamy to z ewangelii synoptycznych (Mt 17,1-8).

Tak więc „Ewangelia Zbawiciela” nie cytuje wprost innych ewangelii. Nie powołuje się też na ich autorytet. Rangę wypowiedzianym tu słowom nadaje fakt wygłoszenia ich przez Zbawiciela, a nie to, że pochodzą z jakiegoś szczególnie poważanego, uświęconego tekstu.

Między innymi, wymienione wyżej przykłady skłaniają badaczy do wniosku, że kompozycja tekstu „Ewangelii Zbawiciela” nastąpić musiała w momencie, kiedy jeszcze żywa była tradycja ustna; zanim ewangelie kanoniczne zdobyły przeważającą pozycję w Kościele. Dlatego też datują powstanie tekstu na drugą połowę II wieku¹¹. Okres ten to czas rozkwitu świadectw chrześcijańskich w formie luźnych logiów przekazywanych ustnie lub w różnych zestawieniach w formie pisemnej. Wówczas to powstała najprawdopodobniej również „Ewangelia Tomasza”¹².

Przejdźmy teraz do przedstawienia fragmentów tekstu w tłumaczeniu z języka koptyjskiego.

Ewangelia Zbawiciela

[97]

- 1-8 []
9 [] królestwo
10-12 []
13 [] królestwo
14 niebios po waszej prawej
15 stronie. Pozdrowiony
16 ten, który będzie jadł
17 ze mną w
18 królestwie niebios.
19 Wy jesteście solą
20 ziemi i wy
21 jesteście lampą,
22 która oświecła świat.
23 Nie śpijcie
24 ani nie drzemcie
25 []
26 [] w
27 szacie królestwa,
28 która kupiłem
29 z krwią
30 winogron.
31 Odpowiedział mu Andrzej.

¹¹ *Gospel of the Savoir*, s. 22-25.

¹² *Ewangelia Tomasza*, przekł. A. Dembska, W. Myszor, Katowice 1992, s. 6.

32 Powiedział: „Mój [Panie]
33-56 []
57 Jeśli służyłem
58 tym ze świata
59 trzeba mi także
60 iść na dół
61 do piekła z powodu [dusz],
62 które są związane w
63 tamtym miejscu. Teraz
64 zatem to, co trzeba

[98]

1-23 []
24 każda rzecz z pewnością.
25 Ja sam
26 objawię się wam
27 z radością. Wiem
28 bowiem, że w
29 waszej mocy jest robić
30 wszystko z radością
31 Człowiek bowiem jest
32
33-41 []
42 [] teraz zaś
43 tak długo jak wy
44 [jesteście] w ciele
45 nie pozwólcie materii
46 panować nad wami.
47 Podnieście się, wyjdźmy
48 z tego miejsca.
49 Zbliżył się bowiem
50 ten, który wyda
51 mnie. I
52 uciekniecie,
53 wy wszyscy. I
54 będziecie zgorszeni
55 mną.
56 Odejdziecie, wy wszyscy,
57 [zostawicie] mnie samego,
58 ale ja nie zostanę sam
59 ponieważ mój Ojciec
60 jest ze mną. Ja
61 i mój Ojciec
62 my jesteśmy jedno¹
63 Jest zaś napisane: „Ja
64 uderzę pasterza i

99

1 rozproszą się
2 owce stada.

3 Ja zaś jestem
4 pasterzem dobrym.
5 Oddam życie
6 za was. Wy
7 sami oddacie
8 wasze życie z powodu
9 waszych przyjaciół
10 abyście podobali się
11 mojemu Ojcu. Ponieważ
12 nie polecenie
13 jest większe niż to, że ja
14 oddam życie z powodu
15 ludzi. Dlatego
16 mój Ojciec kocha mnie, że
17 wypełniłem [jego]
18 wolę, że [byłem]
19 boski, stałem się człowiekiem
20 z powodu []
21-32 []
33 następnie ile
34 czasu? Albo nie,
35 pamiętasz nas, wezwiesz
36 nas, zabierzesz
37 nas ze świata,
38 abyśmy poszli do
39 ciebie []
40-64 []

[100]

1 widok. Zbawiciel
2 powiedział nam:
3 „O moi członkowie
4 święci, moje nasienie,
5 które jest błogosławione
6-7 []
8 [] modlitwa
9-32 []
33 na górze my także
34 staliśmy się jak
35 ciała duchowe.
36 Nasze oczy otwarte na
37 wszystkie strony i miejsce
38 całe objawiło się
39 przed nami.
40 My zbliżyliśmy się do niebios,
41 one podniosły się
42 wzajemnie przeciw sobie. Ci, którzy
43 strzegą bram
44 zadrżeli. Aniołowie
45 przestraszyli się i

46 uciekli do []
47 [Oni] pomyśleli, [że]
48 będą unicestwieni wszyscy.
49 Zobaczyliśmy naszego
50 zbawiciela, który przeszedł
51 przez niebiosy wszystkie.
52 [] stopa
53-64 []

107

1 [] widzieć ich.
2 „Nie drżycie więc
3 jeśli zobaczycie
4 mnie”. Powiedzieliśmy mu:
5 „Panie,
6 w jakiej formie
7 objawisz się nam, lub
8 w jakim ciele przyjdiesz?
9 Pucz nas”.
10 Odpowiedział Jan.
11 Powiedział:
12 „Panie, kiedy
13 przyjdiesz objawić się
14 nam, nie objawiaj
15 nam się w twojej
16 całej chwale lecz
17 zmień swoją chwałę
18 w inną chwałę abyśmy
19 mogli udźwignąć
20 ją, abyśmy nie
21 ujrzeli [ciebie] i
22 nie [rozpaczali]
23 ze strachu []”
24 [Odpowiedział] zbawca
25 że []
26 dla was []
27 tego obawiacie się
28 abyście
29 widzieli i
30 wierzyli.
31 Ale nie dotykajcie mnie
32 aż ja pójdę
33 do góry, do mojego Ojca,
34 który jest waszym Ojcem,
35 [Mój Bóg], który
36 jest waszym Bogiem
37 i mój Pan, który
38 jest waszym Panem.
39 Jeśli zaś
40 jeden zbliża się do

41 mnie, [spali się].
42 Ja jestem [ogniem],
43 który pali. Ten, kto [jest]
44 [blisko] mnie, [jest]
45 blisko ognia.
46 Ten, kto jest daleko
47 ode mnie, daleko jest
48 od życia.
49 Teraz zaś zgromadźcie się
50 wokół mnie, o moi członkowie
51 święci, że []
52 wy []
53 []
54 [] zbawiciel
55 zanim on []
56 []
57 [] do niego. Powiedział
58 nam: „Ja jestem w
59 środku was na sposób
60 małego dziecka”.
61 Powiedział: „Amen.
62 Inny mały jestem w
63 waszym środku.”
64 Odpowiedział: „Amen.

ⁱ Dosł. chyba *jeden i ten sam*